

ÖNCE DEN DÜZENLENMEMİŞ VERSİYON

Dağıtım: Genel

2 Haziran 2023

Orijinal metin dili: İngilizce

Belgenin çevirisi Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı tarafından yapılmıştır.

Çocuk Hakları Komitesi

Türkiye'nin birleştirilmiş dördüncü ve beşinci raporlarına ilişkin nihai gözlemler*

(* Komite tarafından, Komite'nin doksan üçüncü oturumunda (8 - 26 Mayıs 2023) kabul edilmiştir.)

I. Giriş

1. Komite, Türkiye'nin¹ birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporlarını 17 ve 18 Mayıs 2023 tarihlerinde yapılan 2714. ve 2715. toplantılarında² değerlendirmiş ve 26 Mayıs 2023 tarihinde yapılan 2728. toplantısında mevcut sonuç gözlemlerini kabul etmiştir.

2. Komite, Taraf Devlet'in birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporlarının sunmasını ve sorunlar listesine verdiği yazılı cevapları memnuniyetle karşılar. Bu cevaplar; Taraf Devlet'te çocuk haklarının durumunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Komite, Taraf Devlet'in üst düzey ve çok sektörlü delegasyonu ile gerçekleştirilen yapıcı diyalog için takdirlerini ifade eder.

II. Taraf Devlet'in aldığı ilave tedbirler ve kaydettiği ilerleme

3. Komite, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin iletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokol'ün onaylanması ve Sözleşme'nin uygulanması için mevzuat, kurum ve politika düzeylerinde alınan çeşitli tedbirler de dâhil olmak üzere, Taraf Devlet'in çeşitli alanlarda kaydettiği ilerlemeyi memnuniyetle karşılar. İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması ve İnsan Hakları Eylem Planı'nın (2021-2023) kabul edilmesi de bu ilerlemeler arasında yer alır.

III. Sözleşme'nin uygulanmasını zorlaştıran faktörler ve engeller

4. Komite, 2023'ün Şubat ayında meydana gelen deprem ve bu depremin artçı sarsıntılarında kaynaklanan vahim insani durum nedeniyle ülkenin güneydoğusunda Sözleşme'nin uygulanmasını zorlaştıran engellerin farkındadır. Bu durum, Taraf Devlet'te 2,5 milyon çocuğun evsiz kalması da dâhil olmak üzere aşırı yoksunluk yaşamasına ve temel hizmetlere erişememesine yol açmıştır. Komite, depremden etkilenen çocukların Sözleşme'deki tüm haklardan yararlanmasına öncelik vermek için Taraf Devlet'in acil ve kalıcı çözümler sağlama taahhüdünü desteklemektedir.

IV. Temel endişe alanları ve tavsiyeler

5. Komite, Taraf Devlet'e Sözleşme'de yer alan tüm hakların bölünmezliğini ve birbirine bağımlılığını hatırlatır ve mevcut sonuç gözlemlerinde yer alan tüm tavsiyelerin önemini vurgular. Komite, Taraf Devlet'in dikkatini, acil önlemler alınması gereken şu alanlara ilişkin tavsiyelere çekmek ister: ayrımcılık

¹ CRC/C/TUR/4-5.

² Bakınız CRC/C/SR.2714 ve 2715.

yasağı (para. 19), her türlü şiddet (para. 29), engelli çocuklar (para. 35), mesleki eğitim ve rehberlik dâhil eğitim (para. 43), sığınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar (para. 45) ve çocuk adaletinin yönetimi (para. 50).

6. Komite, Taraf Devlet'e, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin uygulanması sürecinde, Sözleşme ve Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Edilmesine ilişkin İhtiyari Protokol ile Çocuk Satışı, Çocuk Fuhşu ve Çocuk Pornografisine ilişkin İhtiyari Protokol uyarınca çocuk haklarını hayata geçirmesini tavsiye eder. Taraf Devlet'i, çocukları ilgilendirdiği ölçüde 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı'nın tamamına ulaşmayı amaçlayan politika ve programları tasarlama ve uygulama süreçlerine çocukların anlamlı katılımını sağlamaya çağırır.

A. Genel uygulama tedbirleri (Md. 4, 42 ve 44 (6))

Çekinceler

7. Komite, çekincelerin muhafaza edilmesine ilişkin açıklamaları not etmekle birlikte, Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddelerine koyduğu çekinceleri geri çekme seçeneğini değerlendirmesi yönündeki önceki tavsiyelerini³ yineler.

Mevzuat

8. Taraf Devlet'in çocuklara yönelik koruma tedbirlerini güçlendiren mevzuat, düzenleme ve politika çerçevelerindeki olumlu gelişmeleri memnuniyetle karşılamakla birlikte Komite, Taraf Devlet'in Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri'nin tüm hükümlerinin uyumlu bir şekilde birleştirilmesini sağlamak için çocuk hakları temelli bütüncül bir mevzuat geliştirmesini tavsiye eder.

Kapsamlı politika ve strateji

9. Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın (2023-2028) ve İnsan Hakları Eylem Planı'ndaki (2021-2023) çocuk hakları hedeflerinin nihai hale getirildiğini kaydeden Komite; Taraf Devlet'e, Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri'ni genel olarak hayata geçirmek için kapsamlı bir uygulama çerçevesi geliştirmesini tavsiye eder. Bu uygulama çerçevesine planlar, öncelikler, hedefler, ilgili sorumluluklar ve bunların uygulanması için yeterli kaynaklar da dâhil edilmelidir. Bunların belirlenen hedeflere ulaşmadaki etkinliklerini belirlemek için uygulama çerçevesi istişarelere dayanan bir süreç yoluyla gözden geçirilmelidir.

Koordinasyon

10. Komite, bu konudaki daha önceki tavsiyelerini⁴ hatırlatır ve Taraf Devlet'e, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sözleşme'nin uygulanmasıyla ilgili tüm faaliyetleri sektörler arası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde etkili bir şekilde koordine etmek için gereken yetki ve kaynaklara sahip olmasını sağlamasını tavsiye eder.

Kaynakların tahsisi

11. Çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik bütçe tahsisine ilişkin kamuya açık veri eksikliğinden endişe duyan Komite, çocuk haklarının hayata geçirilmesi için kamu bütçelemesine ilişkin 19 (2016) sayılı Genel Yorumunu hatırlatır ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 16.5 sayılı hedefini dikkate alarak Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- Taraf Devlet; devlet ve belediye bütçelerinin hazırlanmasında çocuk hakları temelli bir yaklaşımı güçlendirerek ve bütçe kapsamında çocuklara yönelik kaynakların tahsisi ve kullanımı için bir izleme sistemi uygulamalıdır;
- Bu izleme sistemini, herhangi bir sektördeki yatırımların çocuğun yüksek yararına nasıl hizmet edebileceğine ilişkin etki değerlendirmeleri için kullanarak, bu tür yatırımların, savunmasını

³ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 9.

⁴ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 13..

durumdakiler de dâhil olmak üzere belirli çocuk grupları üzerindeki farklı etkilerinin ölçülmesini sağlamalıdır.

- c) Yerel yönetimlerin uygun şekilde hesap verebilirliği için kamu diyalogu vasıtasıyla ve özellikle de çocukların katılımıyla, şeffaf ve katılımcı bütçeleme sağlamalıdır.

Veri toplama

12. Komite, genel uygulama tedbirlerine ilişkin 5 (2003) sayılı Genel Yorumunu hatırlatarak, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yönetilen veri toplama sisteminin süratle iyileştirilmesi ve çocuk hakları konusunda toplanan verilerin Sözleşme ve İhtiyari Protokollerin tüm alanlarını kapsamamasının ve özellikle savunmasız durumdaki çocukların durumunun analizini kolaylaştırmak için yaş, cinsiyet, engellilik, coğrafi konum, etnik ve ulusal köken, dini aidiyet ve sosyoekonomik geçmişe göre ayrıştırılması sağlanmalıdır;
- b) Düzenli aralıklarla sistematik olarak Türkiye Çocuk Profili Araştırması gerçekleştirilerek çocukların iyi olma hali ve kırılabilirlik göstergeleri hakkında veri toplanmalıdır. Taraf Devlet; bunların ilgili bakanlıklar, diğer ilgili merkezi ve yerel devlet kurumları arasında paylaşılmasını ve Sözleşme'nin etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik politika ve faaliyetlerin oluşturulması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılmasını sağlamalıdır.

Bağımsız izleme

13. İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulmasını memnuniyetle karşılayan ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun çocuk şikâyetlerini ele almasını not eden Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- a) Taraf Devlet; insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için ulusal kurumların statüsüne ilişkin ilkelerle (Paris İlkeleri) tam uyum içinde, finansman, yetki, dokunulmazlıklar ve üyelik dâhil olmak üzere bağımsızlıklarını güvence altına almak için daha fazla adım atmalıdır;
- b) Çocuk mağdurların mahremiyetini ve korunmasını sağlayarak, çocuklar tarafından yapılan şikâyetleri çocuğa duyarlı ve çocuk dostu bir şekilde alma, soruşturma ve ele alma mekanizmalarını daha da güçlendirmelidir. İzleme ve takip çalışmalarını yürüterek mekanizmanın ülke genelinde çocuklar arasında görünürlüğünü arttırmalıdır.

Yaygınlaştırma, farkındalık yaratma ve eğitim

14. Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Taraf Devlet; öğretmenler, sosyal hizmet uzmanları, kolluk kuvvetleri, sağlık personeli, göç ve iltica görevlileri, her türlü alternatif bakımda çalışan profesyoneller ve personel ile medya için çocuk hakları konusunda sistematik, zorunlu ve sürekli eğitim sağlamalıdır;
- b) Çocuklar arasında, ulusal düzeyde ve Sözleşme'nin iletişim usulüne ilişkin İhtiyari Protokolü kapsamında hukuk yollarına başvurma hakkı da dâhil olmak üzere hakları konusunda farkındalık yaratılmalıdır. Çocuk hakları; okullarda çocuklara verilen "İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi" dersine entegre edilmelidir.

Sivil toplum ile işbirliği

15. 2016'daki darbe girişiminin ardından çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının faaliyet gösterdiği zorlu ortamdan derin endişe duyan Komite, insan hakları savunucularının çalışmalarının çocuk haklarının geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahip olması nedeniyle özel korumayı hak ettiklerini Taraf Devlet'e hatırlatır ve bu nedenle Taraf Devlet'e aşağıdaki hususları tavsiye eder:

- a) Taraf Devlet; gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve çocuk hakları alanında çalışan tüm STK'ların ifade ve düşünce özgürlüğü haklarını tehdit ve taciz olmaksızın kullanabilmeleri için derhâl harekete geçmelidir.
- b) Bu kuruluşlara karşı bildirilen tüm sindirme ve taciz vakalarını derhâl ve bağımsız bir şekilde soruşturmalı ve bu tür eylemlerden sorumlu bulunanların hesap vermesini sağlamalıdır.
- c) Çocuk haklarını savunan STK'larla sistematik işbirliğini teşvik etmek için Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nın uygulanmasını sağlamalıdır.

Çocuk hakları ve iş sektörü

16. Komite, daha önceki tavsiyelerini⁵ ve iş sektörünün çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin Devlet yükümlülükleri hakkındaki 16 (2013) sayılı Genel Yorumunu ve 2011 yılında İnsan Hakları Konseyi tarafından onaylanan İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerini hatırlatarak, Taraf Devlet'e, ülkede faaliyet gösteren veya yönetim merkezi Taraf Devlet'in topraklarında bulunan ticari işletmelerin ve yan kuruluşlarının faaliyetlerinin Sözleşme ve İhtiyari Protokolleri ile uyumlu olmasını sağlamak için bu kuruluşların yasal hesap verebilirliğine ilişkin mevzuatını incelemesini ve uyarlamasını tavsiye eder.

B. Çocuğun tanımı (Madde 1)

17. Komite, bu konudaki daha önceki tavsiyelerini⁶ hatırlatır ve Taraf Devlet'e, 18 yaşından küçükler için dini birlikler de dâhil olmak üzere evliliğe izin veren tüm istisnaları kaldırarak şekilde mevzuatını değiştirmesini tavsiye eder.

C. Genel ilkeler (Madde 2-3, 6 ve 12)

Ayrımcılık yapmama

18. Komite, engelli çocuklar, sığınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar, etnik ve dini azınlıklara mensup çocuklar, LGBTI çocuklar ve ebeveynleri terör örgütleriyle bağlantılı olmakla suçlanan çocuklar da dâhil olmak üzere, özellikle savunmasız durumdaki çocuklara karşı ayrımcılığın devam etmesinden derin endişe duymakta ve özellikle bu çocukların eğitim, sağlık ve şiddetten korunma da dâhil olmak üzere temel hizmetlerden yararlanma ve yeterli bir yaşam standardına sahip olma imkânlarının kısıtlı olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, ayrımcı tutum ve uygulamalara neden olan olumsuz ve geleneksel tutum ve normlarla mücadele etmek ve bunları değiştirmek için acil ve sistematik bir çaba sarf edilmemiş olmasından derin bir endişe duymaktadır.

19. Daha önceki tavsiyelerini⁷ hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 5. 1 ve 10.3 numaralı hedeflerini dikkate alan Komite, Taraf Devlet'e, Anayasa'nın eşitlik ilkesini gözeterek, marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı durumdaki çocuklara karşı ayrımcılıkla mücadele etmesini tavsiye etmektedir:

- a) Bu tür çocukların yaşadığı eşitsizliklere ilişkin verilerin toplanması ve analiz edilmesi sağlanarak bu çocuklar için sonuçların iyileştirilmesine ilişkin engellerle yüzleşmek ve kaydedilen ilerlemeyi ölçmek için bir strateji geliştirmelidir;
- b) Olumsuz sosyal normları ve kalıp yargıları ele almak ve toplumda tutum değişikliğini teşvik etmek için mevzuat, kurumsal düzenlemeler ve programlar güçlendirilmelidir. Bunun yanı sıra, ayrımcılık izlenmeli ve bununla mücadele edilmelidir. Bu bağlamda, hesap verebilirlik, tazmin ve telafi olanakları da sağlanmalıdır;
- c) Ebeveynlerinin siyasi veya diğer görüşleri nedeniyle çocukların damgalanmasına ve ayrımcılığa uğramasına karşı önlemler alınmalı ve bu çocuklara çözüm yolları sağlanmalıdır.

⁵ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 23.

⁶ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 27.

⁷ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 29.

Çocuğun yüksek yararı

20. Komite, çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkına ilişkin 14 (2013) sayılı Genel Yorumunu hatırlatır ve Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- Yasal çerçevesini gözden geçirmeye devam ederken, çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması hakkının, tüm yasal, idari ve adli işlem ve kararlarda, özellikle de ebeveyn velayetine ilişkin mahkeme kararlarında, tıbbi prosedürler ve müdahaleler için rıza verilmesinde ve göç kararlarında ve ayrıca çocuklarla ilgili ve çocuklar üzerinde etkisi olan tüm politika, program ve projelerde uygun bir şekilde entegre edilmesini ve tutarlı bir şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamalıdır;
- Çocuğun yüksek yararını belirleme ve bu yararın öncelikli olarak dikkate alınmasını sağlama konusunda yetkili tüm ilgili kişilere rehberlik edecek uyumlaştırılmış ulusal usuller ve kriterler geliştirmelidir.

Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı

21. Komite, bu konudaki daha önceki tavsiyelerini⁸ ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin tavsiyelerini⁹ hatırlatarak Taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye davet eder:

- Taraf Devlet; Ceza Kanunu'nun 82(1)(k) maddesinde öngörülen namus suçları yasağının ve ilgili hükümlerinin uygulanmasını sağlamalı, bu kapsamda yürütülen soruşturma ve kovuşturmaların sayısı ve bu tür suçların faillerine uygulanan cezaların niteliği hakkında veri toplamalı ve yayımlamalıdır.
- Sözde namus adına işlenen suçların mağduru olan kadınlara ve çocuklara ve bu tür suçlara maruz kalma risklerini artıran özel kırılabilirlik durumlarında olan kişilere sığınma evi ve diğer tedbirler de dâhil olmak üzere etkili koruma sağlanmasını temin etmelidir.
- Bu suçla ilgili kadın düşmanı tüm tutumları ve diğer zararlı tutumları ortadan kaldırmak amacıyla genel olarak kamuoyunu, medyayı, dini liderleri, topluluk liderlerini, kolluk kuvvetlerini ve adli makamları hedef alan bilinçlendirme çabalarını güçlendirerek sözde namus adına işlenen cinayetleri önlemelidir.
- 2015'ten bu yana yürütülen güvenlik operasyonları sırasında, patlayıcı kalıntılarına ve mayınlara maruz kalma ve kolluk kuvvetleri ve zırhlı araçlar tarafından kentsel alanlarda ölümcül güç kullanımı da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerle, çocukların yaralanması ve ölümüne ilişkin soruşturmaların sonuçlarını ve sorumluların adalet önüne nasıl çıkarıldığını içeren bilgileri yayımlamalıdır.

Çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi

22. Komite, çocuğun dinlenilme hakkına ilişkin 12 (2009) sayılı Genel Yorumunu hatırlatır ve Taraf Devlet'e, diğerlerinin yanı sıra, İl Çocuk Hakları Komitelerinin ve Belediye Çocuk Konseyleri'nin işleyişini güçlendirerek, özellikle marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı durumda olan çocukların karar alma süreçlerine anlamlı bir şekilde katılma fırsatlarını arttırmasını tavsiye eder.

D. Medeni hak ve özgürlükler (Madde 7-8 ve 13-17)

Doğum kaydı ve vatandaşlık

23. Komite, Taraf Devlet'teki mültecilerin ve belgesiz göçmenlerin nüfus kayıt oranlarının orantısız bir şekilde düşük olmasından ve terörizmle ilgili suçlamalarla karşı karşıya kalan ve vatandaşlıkları geri alınan ailelere mensup çocukların vatansızlık riski altında olabileceğinden endişe duymaktadır. Sürdürülebilir

⁸ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 33

⁹ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 31

Kalkınma Amaçları'nın 16.9 numaralı hedefini dikkate alan Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Taraf Devlet; mülteci, sığınmacı ve belgesiz göçmen çocuklara özel önem vererek, mobil kayıt birimlerinin kullanılması ve ücretsiz nüfus kaydı da dâhil olmak üzere, kendi topraklarında doğan tüm çocuklar için doğumdan hemen sonra hastane raporlarına ek olarak doğum belgelerinin düzenlenmesini sağlamalıdır.
- Kendileri ya da ebeveynleri terörle bağlantılı suçlamalarla itham edilen ya da mahkum edilen çocukları Türk vatandaşlığından etkin bir şekilde mahrum bırakan mevzuatı yürürlükten kaldırmalı, bu tür uygulamaları yasaklamalı ve bu durumdan etkilenen çocuklara çözüm yolları sağlamalıdır.

İfade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü

24. Komite, 2016 yılından bu yana binlerce çocuğun terörle ilgili suçlamalarla tutuklandığını, gözetimine alındığını ve hüküm giydiğini kaydederek, terörle mücadele adına çocukların ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğüne yönelik devam eden baskılardan derin endişe duymaktadır. Bu konuda İnsan Hakları Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁰ hatırlatarak Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- Taraf Devlet; 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu'nun (3713 sayılı Kanun) çocukların ifade ve toplanma özgürlüğünü bastırmak için kullanılmamasını, terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olmasını ve hukukun üstünlüğüyle, insan haklarıyla ve temel özgürlüklerle uyumlu olmasını ve terörle mücadele eylemleri sırasında güvenlik güçleri tarafından çocuklara uygulanan tüm şiddetin soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve uygun şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır.
- Başta Ceza Kanunu'nun 220, 299, 300 ve 301. maddeleri olmak üzere, çocukların ifade özgürlüğünden tam olarak yararlanmalarını kısıtlayan mevzuatın gözden geçirilmelidir.
- 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında çocukların örgütlenme ve toplanma özgürlüğü haklarını kullanmalarının önündeki yaşa bağlı engelleri kaldırmalıdır.

Özel hayatın korunması

25. Komite, çevrimiçi eğitim platformlarının çocukların kişisel verilerini yeterince korumadığından ve bu verilere saygı göstermediğinden endişe duymakta ve Taraf Devlet'e kapsamlı bir çocuk veri koruma mevzuatı geliştirmesini ve uygulamasını tavsiye etmektedir.

Uygun bilgiye erişim

26. Dijital ortamla ilgili çocuk haklarına ilişkin 25 (2021) sayılı Genel Yorumunu hatırlatan Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Taraf Devlet; özellikle ücra ve kırsal bölgelerde yaşayan çocukların internete erişimini yaygınlaştırmalıdır. Çocukların, öğretmenlerin ve ailelerin dijital okuryazarlık ve becerilerini geliştirmeli ve çocukları esenliklerine zararlı bilgi ve materyallerden korumalıdır.
- Tüm çocukların anlayabilecekleri dillerde çeşitli bilgilere ve materyallere erişimi sağlanmalıdır.

E. Çocuklara yönelik şiddet (Madde 19, 24 (3), 28 (2), 34, 37 (a) ve 39)

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza

27. Diyarbakır kapalı ceza infaz kurumu da dâhil olmak üzere kapalı kurumlarda çocukların gardiyanlar tarafından işkenceye, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakıldıkları ve kendileriyle iletişim

¹⁰ CCPR/TUR/CO/1, para. 17.

kurulmasına izin verilmeden alıkonuldukları yönündeki raporlardan derin endişe duyan Komite, bu konuda önceki tavsiyesini¹¹ hatırlatır, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 16.2 numaralı hedefini dikkate alır ve Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- a) Taraf Devlet; anayasal işkence yasağını uygulamak ve çocuklara yönelik işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma iddialarının usulüne uygun olarak soruşturulmasını, faillerin eylemlerinin ağırlığıyla orantılı bir şekilde cezalandırılmasını ve çocuk mağdurların yeterli hukuk yollarından yararlanmasını sağlamalıdır.
- b) Bu tür şikâyetlerle ilgili olarak adli ve idari makamlar tarafından yürütülen tüm soruşturmaların sonuçlarına ilişkin verileri yayımlamalıdır.
- c) Çocukların, özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları her yerde şikâyetlerini bildirebilmeleri için gizli, çocuk dostu şikâyet mekanizmalarına erişimleri kolaylaştırılmalıdır.

Çocuklara yönelik şiddet

28. Komite, fiziksel ceza ve aile içi şiddet de dâhil olmak üzere çocuklara yönelik şiddetin gerektiği şekilde tespit edilmemesinden, eksik bildirilmesinden ve yetersiz soruşturulmasından ciddi endişe duymaktadır. Mağdurlara destek sağlanması ve çözüm yollarına erişim de dâhil olmak üzere bu tür vakaları önleme, tespit etme, raporlama ve çocuklara duyarlı bir şekilde müdahale etme konusundaki profesyonel kapasite ve prosedürlerin sınırlı olması da kaygı uyandırıcıdır.

29. Komite, çocuğun her türlü şiddetten uzak olma hakkına ilişkin 13 (2011) sayılı Genel Yorumunu, bedensel cezaya ilişkin 8 (2006) sayılı Genel Yorumunu ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 5.2, 16.1 ve 16.2 sayılı hedeflerini dikkate alarak, Taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye davet eder:

- a) Taraf Devlet; ev, okul, çocuk bakım kurumları ve alternatif bakım ortamları da dâhil olmak üzere tüm ortamlarda fiziksel cezayı yasaklayan yasal hükümlerin uygulanmasını sağlamalıdır.
- b) Sosyal hizmet uzmanları ve öğretmenler başta olmak üzere ilgili profesyonellerin cinsel sömürü ve istismar da dâhil olmak üzere bu tür olayları tespit etme ve bunlara etkili bir şekilde müdahale etme kapasitelerini güçlendirmelidir. Çocuklara yönelik şiddeti bildirme zorunluluğu uygulamasını kolaylaştırmak ve teşvik etmek için erişilebilir, gizli ve çocuk dostu mekanizmalar oluşturmalıdır.
- c) İşlemler sırasında aile içi şiddete tanıklık eden çocuklar da dâhil olmak üzere çocuk mağdurlara destek ve hizmet vererek çocuk dostu ve çok sektörlü soruşturmalar sağlayan Uzmanlaşmış Çocuk Evleri ve Çocuk İzlem Merkezlerinin etkinliğini arttırmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar gibi profesyonellerin sayısını ve kapasitesini arttırmak suretiyle ve diğer yollarla bu kuruluşların yeterli kaynaklara sahip olmalarını ve Taraf Devlet genelinde geniş bir kapsama alanı oluşturmalarını sağlamalıdır.
- d) Çocuk mağdurlarla yapılan adli görüşmenin sesli-görüntülü olarak kaydedilmesini ve mahkeme işlemlerinde delil olarak kabul edilmesini sağlamalı ve çocuğun daha fazla ifade vermek zorunda kalmasını önlemek amacıyla, gerekirse çapraz sorgunun mahkeme öncesi aşamada gecikmeksizin yapılabilmesi hususunu göz önünde bulundurmalıdır.
- e) Sektörler arası Ulusal Strateji Belgesi ve Çocuğa Karşı Şiddetle Mücadele Taslak Eylem Planı'na son şekli verilmelidir.
- f) Çocuk koruma alanında çalışan STK'lar ve kamu kurumları arasında koordinasyon ve işbirliği için yol gösterici bir çerçeve oluşturulmalı ve STK'ların sosyal yardım faaliyetleri kolaylaştırılmalıdır.

¹¹ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 43.

Zararlı uygulamalar

30. Taraf Devlette, Suriyeli mülteci kız çocuklarının orantısız bir şekilde maruz kaldığı çocuk yaşta evlilik uygulamasının devam ettiğini kaydeden Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin¹² üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda, ayrıca Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin 31 sayılı ortak genel tavsiyesini/Çocuk Hakları Komitesinin (2019) zararlı uygulamalarla ilgili 18 sayılı Genel Yorumunu hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 5.3 sayılı hedefini dikkate alarak, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur

- Asgari evlilik yaşı, istisnasız 18 olarak uygulanmalıdır.
- Taraf Devlet; Erken Yaşta ve Zorla Evliliğin Önlenmesine İlişkin Ulusal Strateji ve Eylem Planı kabul ederek koordinasyon mekanizmalarındaki boşlukları gidermeli, mağdurlar için koruma planları oluşturmalı, tüm illerin çocuk yaşta evliliklerle mücadele için eylem planları benimsemesini sağlamasını ve mülteci toplulukları hedef alarak çocuk yaşta evliliğin kız çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlığı ve refahı üzerindeki zararlı etkileri konusunda farkındalık yaratma kampanyalarını güçlendirmelidir.

F. Aile ortamı ve alternatif bakım (Madde 5, 9-11, 18 (1)-(2), 20-21, 25 ve 27 (4))

Aile ortamı

31. Komite, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Savunmasız durumdaki çocuklu ailelerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, güçlü bir izleme ve kalite güvence mekanizmasına sahip ulusal standart bir program geliştirmeyi göz önünde bulundurarak ebeveynlik programlarının etkinliğini değerlendirmeli ve buna göre revize etmelidir;
- Kaliteli çocuk bakım hizmetlerinin mevcudiyeti ve maliyetinin uygunluğu da dâhil olmak üzere iş yaşam dengesini sağlamaya yönelik politikalarını daha da güçlendirmeli ve çocukların yetiştirilmesinde her iki ebeveynin de rolünü teşvik etmeli ve desteklemelidir.

Aile ortamından mahrum kalan çocuklar

32. Taraf Devlet'in dikkatini Çocukların Alternatif Bakımına İlişkin Rehber İlkeler çeken Komite,¹³ Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- Taraf Devlet; çocuk bakımı, sosyal hizmetler ve koruma sistemlerinin dönüşümü ve çocukların kurum bakımından çıkartılması için gecikmeksizin sektörler arası ulusal bir strateji ve eylem planı kabul etmeli ve uygulanması için yeterli kaynak sağlamalıdır.
- Üç yaşından küçük çocukları kurum bakımına yerleştirme uygulamasına derhâl son vermelidir.
- Engelli çocuklar ve göç durumundaki refakatsiz çocuklar da dâhil olmak üzere, ailelerinin yanında kalamayan çocuklara yeterli alternatif aile ve toplum temelli bakımın sağlamalıdır.
- Mümkün olduğunda aile birleşimini kolaylaştırmak amacıyla tüm yerleştirmelerin düzenli olarak gözden geçirilmesini sağlamalıdır.
- Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar için Asgari Standartlara uygun olarak, başta yatılı bakım kurumları olmak üzere çeşitli ortamlarda sunulan alternatif bakım kalitesini bağımsız ve periyodik olarak izleme uygulamalarını güçlendirmelidir.
- Çocuklara yönelik şiddetin bildirilmesi, izlenmesi ve ortadan kaldırılması için erişilebilir ve çocuk dostu kanallar sağlamalıdır.

¹² A/HRC/44/14, para. 45.34, 45.227, 45.241, 45.242, 45.243, 45.247, 45.248, 45.263.

¹³ Genel Kurul kararı 64/142, ek.

Hapsedilmiş ebeveynlerin çocukları

33. Ebeveynleri terörle bağlantılı suçlamalarla özgürlüklerinden mahrum bırakılan çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerden endişe duyan Komite, 2016'daki darbe girişiminin ardından bu çocukların sayısında ciddi bir artış olduğunu belirterek, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- Taraf Devlet; hamile kadınlar ve küçük çocukları olan ebeveynler için hapis cezalarına alternatifler aramalıdır;
- Çocuklara bakım veren kişilerin hapsedilmesinin kaçınılmaz olduğu durumlarda, çocukların yeterli erken çocukluk eğitimi, beslenme ve sağlık hizmetlerine erişebilmelerini, oyun hakkından yararlanmalarını ve fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini güvence altına almak için sosyal hizmet uzmanları tarafından düzenli olarak ziyaret edilmelerini sağlamalıdır.
- Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te yapılan değişiklikler doğrultusunda en yakın tesislere nakillerin reddedilmesi konusunu ele almalıdır.

G. Engelli çocuklar (Madde 23)

34. Komite, engelli çocukların haklarını geliştirmeye yönelik mevzuat ve politik çerçevenin mevcudiyetine rağmen, bu çocukların yeterli hizmet ve yardımdan, objektif değerlendirme kriterlerine göre tahsis edilen yeterli ödenekten, gelişimsel risklerin erken tespit ve tedavisinden ve özellikle kırsal ve ücra bölgelerde fiziksel erişilebilirlikten ve ulaşım erişilebilirliğinden yararlanamamasından endişe duymaktadır.

35. Komite, engelli çocukların haklarına ilişkin 9 (2006) sayılı Genel Yorumunu ve Engelli Hakları Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁴ hatırlatarak, Taraf Devlet'in engelliliğe ilişkin insan hakları temelli bir yaklaşımı politikasına tam olarak entegre ederek uygulamasını, engelli çocukların dâhil edilmesine yönelik kapsamlı bir strateji benimsemesini ve aşağıda belirtilen tedbirleri almasını tavsiye eder:

- Taraf Devlet; 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005) doğrultusunda özellikle kamusal alanların ve hizmetlerin erişilebilirliğine ilişkin uygulamaları güçlendirmelidir. İl Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarına, faaliyet raporlarının düzenli olarak yayımlanması için destek de dâhil olmak üzere yeterli kaynak tahsis edilmelidir.
- Taraf Devlet; engelli çocuklara yönelik erken çocukluk gelişim programlarına ve kapsayıcı eğitime erişimine öncelik vermeli, sınıf kaynaklarının ve eğitimli okul personelinin arttırılmasını sağlamalı, erken teşhis değerlendirme ve müdahale, sosyal koruma ve toplum temelli destek hizmetleri dâhil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimi sağlamalıdır. Engelli Hakları Ulusal Eylem Planının (2023-2025) uygulanmasını ve 2030 Engelsiz Vizyon belgesindeki hedeflere ulaşılmasını sağlamak için yeterli kaynak tahsis etmelidir.
- Engelli çocukların damgalanmasını önlemek, onlara karşı önyargılarla mücadele etmek ve engelli çocukların hak sahipleri olarak olumlu imajını desteklemek için farkındalık artırma kampanyalarını güçlendirmelidir.
- Engelli çocukların tüm ortamlarda haklarının ihlal edildiğini bildirebilmeleri için gizli bir şikâyet mekanizması oluşturmalı ve bu mekanizmaya erişimi kolaylaştırmalıdır.
- Politika oluşturma ve politika hedeflerini izleme çalışmalarına bilgi sağlamak için engelli çocuklara ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanmasını ve yayımlanmasını yönelik faaliyetleri güçlendirmelidir.

H. Temel sağlık ve refah (madde 6, 18 (3), 24, 26, 27 (1)-(3) ve 33)

Sağlık hizmetleri ve genel olarak sağlık

36. Komite, Taraf Devlet topraklarında yaşayan tüm çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti sağlanmasını memnuniyetle karşılarken, çocuğun ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkına ilişkin

¹⁴ CRPD/C/TUR/CO/1, para. 14, 16, 43, 47(b).

15 (2013) sayılı Genel Yorumu ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 3.1, 3.2 ve 3.8 sayılı hedeflerini hatırlatarak, Taraf Devlet'in, Güneydoğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerindeki illerde ve mülteci topluluklar arasında bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarını daha da azaltmak için hedef odaklı önlemler almasını tavsiye etmektedir. Bu kapsamda, Taraf Devlet; kırsal ve ücra bölgelerde anne ve çocuk sağlığı hizmetlerini de güçlendirmeli ve sağlık hizmetlerine erişim sırasında polise ihbar edilme korkusunu ortadan kaldırmak için sağlık hizmeti sunumunu göçmenlik statüsünden ayrı tutmalıdır.

Beslenme

37. Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 2.2 numaralı hedefini dikkate alarak, Taraf Devlet'e, çocuklara yönelik beslenme hizmetlerini daha da iyileştirmesini tavsiye eder. Gıda güvensizliği ve çocukların yetersiz beslenmesinin temel nedenlerini tespit etmek amacıyla, emzirme, bodurluk, aşırı kilo ve obezite ile ilgili veriler de dâhil olmak üzere gıda güvenliği ve beslenmeye ilişkin veriler sistematik olarak toplanmalıdır. Bu bağlamda, özellikle 5 yaş altı çocuklar arasında bodurluğun ve okula devam eden çocuklar arasında yetersiz beslenmenin ele alınması gerekmektedir.

Ruh sağlığı

38. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 3.4 numaralı hedefini dikkate alan Komite, Taraf Devlet'e, ülke genelindeki Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri'nde uzman çocuk ruh sağlığı uzmanları tarafından çocuklara özel hizmetler sunulması da dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik ruh sağlığı programlarını güçlendirmesini tavsiye etmektedir.

Ergen sağlığı

39. Komite, ergen sağlığı hakkındaki 4 (2003) sayılı Genel Yorumunu ve ergenlik döneminde çocuk haklarının uygulanması hakkındaki 20 (2016) sayılı Genel Yorumunu hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 3.5, 3.7 ve 5.6 sayılı hedeflerini dikkate alarak, bu konudaki daha önceki tavsiyesini¹⁵ ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin tavsiyelerini¹⁶ hatırlatır ve ayrıca Taraf Devlet'e aşağıda belirtilen hizmetleri güçlendirmesini tavsiye eder:

- a) Taraf Devlet; Sağlık Bakanlığı'na bağlı Sağlıklı Hayat Merkezleri'ne yatırım yapmak suretiyle okula gitmeyenler ve kırsal kesimdekiler de dâhil olmak üzere tüm kız ve erkek çocuklarının, erken gebelik, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve HIV/AIDS'in önlenmesine özel önem verilerek, doğum kontrol yöntemlerine ve güvenli kürtaja erişim de dâhil olmak üzere gizli ve çocuk dostu cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgileri ve hizmetleri almalarının sağlanmalıdır.
- b) Tütün, alkol, uyuşturucu veya kumar bağımlılığı olan çocuklar ve gençler için uzmanlaşmış ve genç dostu tedavi hizmetleri sağlanmalıdır.

Çocuk hakları ve çevre

40. Taraf Devlet'in iklim değişikliğine bağlı afetler ve diğer doğal afetler sonucunda zorla yerinden edilme ve gıda güvensizliği gibi önemli risklerle karşı karşıya kalmasından duyduğu endişeyi dile getiren Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 1.5 ve 13.3 numaralı hedeflerini dikkate alarak Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- a) Çevresel konularda karar alma süreçlerine çocukların aktif katılımı sağlanmalıdır. Özellikle de iddialı bir risk azaltma planı geliştirilmesi ve Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nın çocukların özel ihtiyaçlarına ve kırılganlıklarına cevap verecek şekilde uygulanması gerekmektedir.

¹⁵ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 55

¹⁶ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 48.

- b) İklim değişikliği ve doğal afetler de dâhil olmak üzere çevresel bozulma konusunda çocukların farkındalığı artırılmalı ve bunlara hazırlıklı olması sağlanmalıdır. Bu konu; her düzeydeki okul müfredatına ve öğretmenlerin eğitim programlarına dâhil edilmelidir.
- c) Bu tür durumlarda çocuk haklarının korunması amacıyla, erken uyarı sisteminin oluşturulması da dâhil olmak üzere, yüksek doğal afet ve acil durum riskini ele alacak bir politika geliştirilmesi gerekmektedir.

Yaşam standardı

41. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 1.2 ve 1.3. hedeflerini dikkate alarak, Komite; Taraf Devlet'e, çocuklar arasında artan yoksulluğa ve hâlihazırda savunmasız durumda olan çocuklar üzerindeki ciddi etkiye dikkat ederek, koronavirüs hastalığı (COVID-19) pandemisinin ve ilgili önlemlerin yanı sıra 2023'ün Şubat ayındaki depremin sosyoekonomik etkilerini ele almasını tavsiye etmektedir. Özellikle tarımda ve/veya kayıt dışı sektörlerde çalışan ebeveynlerin çocuklarını, doğu ve güneydoğu bölgelerindeki, kırsal ve ücra bölgelerdeki ve yoksul kentsel mahallelerdeki, depremden etkilenen bölgelerdeki ve mülteci hanelerdeki çocukları hedef alan mali destek ve hizmet sunumunun kapsamı genişletilmelidir.

İ. Eğitim, boş zaman etkinlikleri ve kültürel faaliyetler (Madde 28-31)

Mesleki eğitim ve rehberlik de dâhil olmak üzere eğitim

42. Komite, son yıllarda eğitim performansında kaydedilen önemli gelişmeleri ve Taraf Devlet'in mülteci çocukları ulusal eğitim sistemine entegre etme çabalarını not etmektedir. Bununla birlikte, Komite aşağıdaki konularda endişe duymaktadır:

- a) Taraf Devlet'teki tüm çocuklar için eğitimin kalitesi, maliyetinin uygunluğu ve eşitlikçi bir temelde sunulması, eğitim performansındaki düşüklüğün marjinal ve dezavantajlı durumdaki çocuk gruplarını orantısız bir şekilde etkilemesi;
- b) Pandemiyle bağlantılı olarak okulların kapanmasının okula kayıt, devam ve öğrenimin sürekliliği açısından devam eden etkisi;
- c) Çoğunlukla erkek çocukların ev dışında çalışması, kız çocukların ise ev işleri ve evliliğe hazırlık için okuldan ayrılmaları nedeniyle lise düzeyinde düşük devam oranları;
- d) Mülteci topluluklarının yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki okulların kapasitesinin yetersizliği, mali zorluklar, dil ve kültürel engeller gibi nedenlerle okul dışında kalan mülteci çocukların sayısının yüksek olması;
- e) Eğitim dili olarak Türkçe'nin münhasıran kullanılması ve bu durumun diğer kültürlerden gelen ve farklı dilleri konuşan çocukları olumsuz etkilemesi;
- f) Erken çocukluk eğitimine ayrılan kaynakların yetersiz olması ve bu durumun engelli ve yoksul çocukları orantısız bir şekilde etkilemesi.

43. Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin¹⁷ üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.6, 4.7, 4.a hedeflerini dikkate alarak, Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

- a) Başta sığınmacı ve mülteci çocuklar ile Roman çocuklar olmak üzere tüm çocukların özellikle ortaöğretime kayıt ve devam oranlarını artırmak için Çocuklar için Bilgilendirme Programı da dâhil olmak üzere alınan tedbirlerin etkinliğini değerlendirmelidir.

¹⁷ A/HRC/44/14, para. 45.205, 45.207, 45.211, 45.212, 45.213, 45.214.

- i. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2015-2019 Stratejik Planı'nın etkinliği değerlendirilerek bu plan; eğitim hizmetlerinin erişilebilirliğini, kalitesini, uygunluğunu ve kapsayıcılığını arttıracak şekilde yenilenmelidir.
 - ii. Okula devam ve mezuniyet oranları ile öğrenme çıktılarının izlenmesine yönelik sistemler güçlendirilmelidir. Bu verilerin etnik, sosyo-ekonomik, bölgesel, kültürel, dilsel ve toplumsal cinsiyetle ilgili engelleri değerlendirecek şekilde ayrıştırılması da dâhil olmak üzere, eğitimin yarıda bırakılmasını önlemeye yönelik müdahaleler geliştirilmelidir.
 - iii. Yerel dillerde okul kitapları ve materyalleri yayımlamak da dâhil olmak üzere, diğer dillerin öne çıktığı bölgelerde Türkçe dışındaki dillerde eğitim verilmesi kolaylaştırılmalıdır.
 - iv. Marjinalleştirilmiş ve hassas durumdaki çocuklara odaklanarak erken çocukluk eğitiminin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve ilkokula hazırlığın iyileştirilmesi için yapılan yatırımlar arttırılmalıdır.
- b) Yoksul hanelerden, kırsal kesimlerden ve Roman topluluklarından çocukları ve engelli çocukları hedef alarak, COVID-19 salgınının öğrenme çıktıları üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik çabalar güçlendirilmelidir.
 - c) Din veya inanç özgürlüğünü de vurgulayan insan hakları eğitiminin ve Sözleşme ilkelerinin, tüm topluluklardan ve dini azınlıklardan veya diğer azınlıklardan gelen çocuklar arasında hoşgörü ve anlayışı teşvik etmek amacıyla zorunlu okul müfredatına ve öğretmenlerin ve eğitim uzmanlarının eğitimine entegre edilmesi sağlanmalıdır.
 - d) Çocukların becerilerini geliştirmek için, mezuniyet oranları düşük olan grupları hedef alarak kaliteli mesleki eğitim programları geliştirilmeli ve teşvik edilmelidir.

J. Özel koruma tedbirleri (Madde 22, 30, 32-33, 35-36, 37 (b)-(d) ve 38-40)

Sığınmacı, mülteci ve göçmen çocuklar

44. Komite, Taraf Devlet'in topraklarında yaşayan 4 milyon kayıtlı mülteci ve 1,7 milyon çocuk da dâhil olmak üzere, çoğunluğu Suriye'den gelen yaklaşık 5,1 milyon göçmene ev sahipliği yaptığını kabul etmektedir. Bununla birlikte, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş olanlar da dâhil olmak üzere sığınmacı, mülteci ve göçmen çocukların ayrımcılığa maruz kalmalarından, temel hizmetlere erişimlerinin kısıtlı olmasından ve vatansız kalmasından, göçmenlik gözetiminde tutulmasından ve şiddet içeren zorla geri göndermelere (veya "püskürtülmeye") maruz kalma risklerinin yüksek olmasından derin endişe duymaktadır.

45. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin 3 ve 4 No.lu ortak genel yorumlarını/No. 22 ve 23 sayılı ortak genel yorumlarını, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklara menşe ülkeleri dışında yapılan muameleye ilişkin 6 sayılı Genel Yorumunu (2005) ve daha önceki tavsiyelerini¹⁸ hatırlatarak, Komite Taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırılmaktadır:

- a) Taraf Devlet; çocukların ve ailelerinin Taraf Devlet topraklarından "püskürtme" uygulamasını derhâl durdurmalıdır. Uluslararası hukuka, özellikle de Sözleşme'nin 6, 22 ve 37. maddelerine aykırı olarak, çocukların sığınma taleplerinin, çocuğun yüksek yararı öncelikli olmak üzere, yaşlarına uygun bir şekilde özel eğitimli yargıçlar tarafından incelenmesi de dâhil olmak üzere, bireysel olarak tespit edilmelerini, kayıt altına alınmalarını ve sınır dışı edilmeye karşı korunmalarını sağlamalıdır.
- b) Çocuk göçmenlere ve sığınmacılara kötü muamele yapılmasını şiddetle kınmalı ve bu tür tüm iddiaları kapsamlı bir şekilde soruşturarak sorumluların yeterli şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır.

¹⁸ CRC/C/TUR/CO/2-3, para. 61.

- c) Çocukların göçmen gözetiminde veya göçmenlere yönelik merkezlerde akrabaları olmayan yetişkinlerle birlikte tutulmasını önlemek için İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlgili Yönetmelik (2022) kapsamındaki hükümleri sıkı bir şekilde uygulamalıdır.
- d) Yaş tespiti prosedürünün çok disiplinli, bilimsel temelli, çocuk haklarına saygılı ve ülke genelinde uyumlu olmasını sağlamak; etkili itiraz mekanizmalarına erişim sağlamalı ve henüz yaş tespiti yapılmamış veya tespite itiraz eden çocukların barınma amacıyla geri gönderme merkezlerine yerleştirilmemesini sağlamalıdır;
- e) Refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların korunması için uygulanan programların etkisini değerlendirerek bu çocukların kaliteli barınma yerlerinden, yeterli hijyen olanaklarından, eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve sosyal hizmetlerden yararlanmaları desteklenmelidir. Bunların yanı sıra tüm sağlık kuruluşlarına ihtiyacı olan her çocuğa acil tıbbi tedavi, aşılarla erişim ve düzenli kontroller sağlama talimatı vermeli ve okullara kayıt durumlarına bakılmaksızın çocuk sığınmacıların kayıtlarına izin vermeleri talimatını vermelidir.
- f) Çocuk sığınmacıların ve ailelerinin iş imkânlarının ve mevcut yardımların olmadığı şehirlere gönderilmesini önlemelidir. Mevcut destekler hakkında bilgi sağlayarak sığınmacıların ikamet edecekleri yeri kendilerinin seçmelerine izin verilmelidir.
- g) Çocuk mülteciler ve göçmenler ile yerel ev sahibi topluluklar arasında sosyal uyumu ve etkileşimi teşvik etmek için Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı ve Ulusal Uyum Stratejisini uygulamaya yönelik Eylem Planı kapsamında alınan önlemleri güçlendirmelidir.

Çocuk işçiliği de dâhil olmak üzere ekonomik sömürü

46. Komite, Taraf Devlet'in çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik çabalarını memnuniyetle karşılamakla birlikte, çocukların pandemi sırasında daha da kötüleşen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalıştırılmaya devam ettiğini not etmektedir. Komite, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 8.7 numaralı hedefini dikkate almakta, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin tavsiyelerini¹⁹ hatırlatmakta ve Taraf Devlet'e aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

- a) Taraf Devlet; sığınmacı ve mülteci çocuklar ile Roman çocuklara yeterince odaklanarak Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nın (2017-2023) uygulanmasını hızlandırmalıdır.
- b) Özellikle de çocuklar arasında iş kazalarını tespit etmek ve kovuşturmak için iş teftişini güçlendirmelidir. Tarımsal üretim ve mevsimlik istihdamı düzenleyen araçların izlenmesini iyileştirmelidir. İş kanunlarının tarım ve ormancılık işyerleri ve 50'nin altında çalışanı olan kuruluşlar da dâhil olmak üzere tüm işyerlerine uygulanmasını sağlamalıdır.
- c) Özel sektörün, tüketicilerin, sendikaların ve genel kamuoyunun çocuk işçiliğinin sömürücü niteliği ve sonuçları konusunda farkındalık kampanyalarına katılımını arttırmalıdır.

Satış, insan ticareti ve kaçırma

47. Taraf Devlet'in insan ticareti için bir hedef ve transit ülke olduğunu kaydederek, Türkiye'de cinsel ve emek sömürüsü amacıyla insan ticaretine maruz kalan çocukların yüksek oranından ve resmi suç ortaklığı raporlarından özellikle endişe duymaktadır. Komite, Evrensel Periyodik İncelemesinin²⁰ üçüncü döngüsünde kabul edilen tavsiyeler doğrultusunda ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin²¹ tavsiyelerini hatırlatarak ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın 8.7 numaralı hedefini de dikkate alarak, Taraf Devlet'e, koruma konusundaki eksikliklerini tespit etmek ve gidermek için insan ticareti mağduru çocuklara yönelik

¹⁹ CMW/C/TUR/CO/1, para. 44

²⁰ A/HRC/44/14, para. 45.137, 45.186, 45.196, 45.197.

²¹ CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 36

bakım ve koruma standartlarını gözeten yönlendirme protokollerinin ve koordinasyon mekanizmalarının etkinliğini değerlendirmesini tavsiye etmektedir.

Silahlı çatışmalardan etkilenen çocuklar

48. Komite, Türkiye'nin güneydoğusunda yürütülen güvenlik operasyonları sırasında çocukların öldürülmesinden, okulların ve diğer altyapının tahrip edilmesinden derin endişe duymakta ve Taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırılmaktadır:

- a) Taraf Devlet; Kürt kökenli çocuklar ve güneydoğu sınır bölgelerinde ikamet eden çocuklar da dâhil olmak üzere, çocukların güvenlik operasyonlarından kaynaklanan ikincil yaralanma riskini önlemek ve bu çocukları ve ilgili sosyal altyapıyı korumak için önlemler almalıdır.
- b) Güvenli Okullar Bildirgesi'ni onaylamak ve uygulamak suretiyle Taraf Devlet'teki silahlı çatışmalar sırasında okulların ve üniversitelerin askeri kullanımını net bir biçimde kanunen yasaklamalıdır.

Çocuk adaletinin yönetimi

49. Mağdurlara yönelik adli desteğin ve hizmetlerin iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere çocuk adalet sisteminde son dönemde yapılan reformları memnuniyetle karşılayan Komite, aşağıdaki konularda ciddi bir endişe duymaya devam etmektedir:

- c) Terörle mücadele tedbirleri kapsamında da sanık olarak ceza adaleti sisteminde yer alan çocuk sayısının yüksek olması,
- d) Asgari ceza sorumluluğu yaşının 12 olarak kalması,
- e) Yargılama öncesinde uzun tutukluluk süreleri, hapis cezasına alternatiflerin yetersizliği ve diversiyon (yöneltme) tedbirlerinin yeterince kullanılmaması,
- f) Koruma süreçlerinin daha da güçlendirilmesi, açık yönlendirme yollarının oluşturulması ve sosyal yardım ile adalet sektörleri arasında koordinasyon sağlanması ihtiyacı,
- g) Standart çalışma usullerinin ve avukatlara yönelik eğitim programlarının eksikliği de dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik hukuki yardıma ilişkin sistematik kalite sorunları.

50. Komite; çocuk adalet sisteminde çocuk haklarına ilişkin 24 (2019) sayılı Genel Yorumunu hatırlatarak, Taraf Devlet'i çocuk adalet sistemini Sözleşme ve diğer uluslararası standartlarla tam uyumlu hale getirmeye ve özellikle de aşağıda belirtilen tedbirleri almaya davet eder:

- a) Taraf Devlet; 18 yaşından küçük çocukların, 1991 tarihli 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu da dâhil olmak üzere, terörle mücadele kanunları kapsamında gözaltına alınmasını veya yargılanmasını önlemelidir.
- b) Asgari ceza sorumluluğu yaşını en az 14'e çıkartmalıdır.
- c) Çocuk adalet sistemindeki kurumların sayısını arttırarak sistemi güçlendirmeye devam etmelidir. Çocuk ihtisas mahkemelerinin coğrafi kapsamı genişletilmelidir. Çocukların dâhil olduğu davalarla ilgilenen tüm uzmanlara sistematik olarak yönelik kapsamlı eğitimler verme uygulamasını iyileştirmelidir.
- d) Mümkün olan her yerde diversiyon (yöneltme), arabuluculuk, danışmanlık, kamu hizmeti gibi onarıcı adalet tedbirlerini güçlendirmek ve uygun kaynakların tahsis edilmesini sağlamalıdır.
- e) Adalet ve sosyal hizmet sektörleri arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirmek ve toplumda ve yerel düzeylerde destek ağlarını genişletmelidir. Ergenlere ve ergenlerin durumlarına göre uyarlanmış kaliteli programları teşvik etmek ve geliştirmek için tedbirler almalıdır.
- f) Yargılama öncesi tutukluluk süresini uygun olan en kısa süreye indirerek bu uygulamaya son çare olarak başvurmalı ve tutukluluk uygulamasının sıkı ve düzenli bir şekilde gözden geçirilmesini sağlamalıdır.

- g) Özgürlükten yoksun bırakmanın son çare olarak haklı görüldüğü az sayıdaki durumda, çocukların yetişkinlerle birlikte alıkonulmasını önlemelidir. Alıkonulma koşullarının, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim de dâhil olmak üzere uluslararası standartlara uygun olmasını sağlamalıdır.
- h) Çocukların özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları yerleri izleme uygulamalarını güçlendirmelidir. Ulusal önleme mekanizmasının ziyaretlerinin periyodik olmasını sağlayarak şiddet mağdurlarının ve tanıklarının bütünlüğünü koruyan etkili güvenceler sağlamalıdır.
- i) Çocukların gizlilik hakkına saygı göstererek, adalet sistemindeki çocuklarla ilgili verileri toplamalı, ayrıştırmalı ve yayımlamalıdır.

K. Komite'nin Sözleşme'nin İhtiyari Protokollerinin uygulanmasına ilişkin önceki sonuç gözlemleri ve tavsiyelerinin takibi

Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisine İlişkin İhtiyari Protokol

51. Komite, İhtiyari Protokol'ün uygulanmasına ilişkin 2019 tarihli rehber ilkelerini²² ve İhtiyari Protokol'ün 12. maddesi uyarınca sunulan Taraf Devlet raporuna ilişkin daha önceki sonuç gözlemlerini²³ hatırlatarak Taraf Devlet'i aşağıdaki hususları yerine getirmeye çağırmaktadır:

- a) Taraf Devlet; İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendi kapsamındaki tüm fiilleri, çevrimiçi ortamda işlendiğinde ve İhtiyari Protokol'ün 3. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi doğrultusunda, fuhuş için çocuk temin ve tedarik etme fiillerini açıkça suç saymalıdır.
- b) Refakatsiz göçmen, sığınmacı ve mülteci çocuklara, sokakta yaşayan çocuklara ve seyahat ve turizm bağlamındaki çocuklara özel dikkat göstererek, İhtiyari Protokol kapsamındaki tüm suçlar için çocuk mağdurların erken tespit edilmesini sağlamak için çocuk koruma sektörleri arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirmelidir.

Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmalarına İlişkin İhtiyari Protokol

52. Komite, İhtiyari Protokol'ün 8. maddesi uyarınca sunulan Taraf Devlet raporuna ilişkin daha önceki sonuç gözlemlerini hatırlatarak,²⁴ Taraf Devlet'i mülteci, sığınmacı ve göçmen çocuklara, özellikle de askere alınmış veya çatışmalarda kullanılmış olabilecek refakatsiz Suriyeli çocuklara yönelik tespit mekanizmalarını güçlendirmeye, bu çocukların suçlu sayılmasını önlemeye ve iyileşmeleri ve topluma yeniden entegrasyonları için onları desteklemeye çağırmaktadır.

L. Uluslararası insan hakları belgelerinin onaylanması

53. Komite, Taraf Devlet'e, çocuk haklarını daha da güçlendirmek amacıyla, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme'yi onaylama seçeneğini göz önünde bulundurmasını tavsiye etmektedir.

M. Bölgesel kuruluşlarla işbirliği

54. Komite, Taraf Devlet'e, Sözleşme'nin ve diğer insan hakları belgelerinin hem Taraf Devlet'te hem de diğer Avrupa Konseyi üyesi Devletlerde uygulanması konusunda Avrupa Konseyi ile işbirliğini güçlendirmesini tavsiye etmektedir.

²² CRC/C/156.

²³ CRC/C/OPSC/TUR/CO/1.

²⁴ CRC/C/OPAC/TUR/CO/1.

IV. Uygulama ve raporlama

A. Takip ve yaygınlaştırma

55. Komite, Taraf Devlet'e, mevcut sonuç gözlemlerinde yer alan tavsiyeleri tam olarak uygulamasını ve çocuk dostu bir versiyonun en dezavantajlı durumdakiler de dâhil olmak üzere çocuklara dağıtılmasını ve yaygın bir şekilde erişilebilir olmasını sağlamak için tüm uygun önlemleri almasını tavsiye etmektedir. Komite ayrıca, birleştirilmiş dördüncü ve beşinci periyodik raporların ve mevcut sonuç gözlemlerinin ülkede konuşulan diğer dillerde yaygın bir şekilde erişime sunulmasını tavsiye etmektedir.

B. Bir sonraki rapor

56. Komite, Taraf Devlet'in birleştirilmiş altıncı ve yedinci periyodik raporlarının teslim tarihini, sekiz yıllık bir gözden geçirme döngüsü temelinde öngörülebilir bir raporlama takvimi doğrultusunda ve Taraf Devlet için varsa, raporlamadan önce bir sorunlar ve sorular listesinin kabul edilmesini takiben belirleyecek ve Taraf Devlet'e bildirecektir. Rapor, Komite'nin uyumlaştırılmış ve Sözleşme'ye özgü raporlama ilkelerine²⁵ uygun olmalı ve 21.200 kelimeyi geçmemelidir.²⁶ Belirlenen kelime sınırını aşan bir rapor sunulması durumunda, Taraf Devlet'ten raporu kısaltması istenecektir. Taraf Devlet'in raporu gözden geçirmesinin ve yeniden sunmasının mümkün olmadığı hallerde, rapor sözleşme organı tarafından değerlendirilmek üzere tercüme edilmeyebilir.

²⁵ CRC/C/58/Rev.3

²⁶ Genel Kurul kararı 68/268, para. 16.